

کتاب فارسی موضوعی قلمرو ادبی محک

دکتر علی احمد نیا

تو گر عمرت هدر دادی همه را گر تو پر دادی
مده بر باد باقی را که حکمی چون گهر دارد
تو را باید محک باشد به راهت آن کمک باشد
وگرنه سسکه جعلی تو پنداری که زر دارد

بر نام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیش برگزید

«شکر شکن شونر همه طوطیان هنر / زین قند پارسی که به بیکانه می‌رود»

ممکن است بارها خواندن یا شنیدن شعری زیبا در شما احساسی دلپذیر برانگیخته باشد؛ این احساس نشانه تأثیر شعر است. آیا هرگز اندیشیده‌اید که راز این تأثیر چیست و چرا چنین سخنی، در مقایسه با سخنان دیگر، رسایی و تأثیر بیشتری دارد؟

کتابی که شما هم‌اکنون پیش رو دارید با یاری خداوند می‌کوشد تا شما را با علمی به نام «بلاغت» (= قلمرو ادبی آثار منظوم و مثنوی) آشنا سازد که وظیفه آن شناخت زیبایی‌های سخن و بررسی تأثیر و رسایی آن است.

آموختن بسیار دقیق «بلاغت» (= قلمرو ادبی آثار) علاوه بر آن که به پرسش‌های شما در این زمینه پاسخی درخور و علمی می‌دهد، لذتی را که از خواندن و شنیدن یک اثر ادبی می‌برید بیشتر خواهد کرد.

پرسش‌هایی که در کنکور سراسری از «قلمرو ادبی» مطرح می‌شود به ندرت از بیت‌ها یا عبارت‌های کتاب درسی است و شما باید قادر باشید آرایه‌های ادبی را در بیت‌های خارج از کتاب درسی بیابید. در دسترس نبودن کتابی کامل و علمی در سطح سؤالات کنکور مرا بر آن داشت تا به تألیف «کتاب موضوعی ادبیات فارسی: قلمرو ادبی» اقدام کنم. از این‌رو زمانی که پیشنهاد تألیف کتاب از طرف انتشارات مبتکران مطرح شد موقع را مغتنم شمردم و بسیار عاشقانه از این پیشنهاد استقبال کردم. در اولین جلسه‌ای که داشتم خداوند بزرگ لطفش را شامل حال من کرد و من را با انسانی بسیار فرهیخته، ادیب، متواضع، وارسته آشنا کرد که زمان سخن گفتن با ایشان آرامش را در وجودم حس می‌کردم؛ از هم‌زبانی با او لذت می‌بردم و می‌آموختم. احساس کردم با دایره‌المعارفی از علوم مختلف مواجه شده‌ام؛ او به چند زبان زنده دنیا تسلط داشت: انگلیسی، فرانسه، عربی و ...، کلمات برای او چون موم بود بسیار زیبا شعر می‌سرود، اشعاری که، زمان خواندن آنها بزرگان ادب فارسی در نظرم مجسم می‌شدند. ایشان «مهندس هادی عزیززاده» بودند که دبیری مجموعه‌ای از کتاب‌های انتشارات مبتکران را برعهده داشتند؛ خداوند را شاکرم که افتخار آشنایی با چنین انسان فاضل و فرهیخته‌ای را به من ارزانی داشت. امیدوارم بتوانم باعث سربلندی و سرافرازی این بزرگوار و مدیران انتشارات مبتکران باشم.

ساختار کلی کتاب:

1. تدریس قلمرو ادبی (= آرایه‌های ادبی) دوره متوسطه (= سال دهم، یازدهم و دوازدهم):

سطح آوایی یا موسیقایی (قافیه، ردیف، واج‌آرایی، سجع، جناس و ...)

سطح بدیع معنوی (تضاد، ایهام، مراعات‌نظیر و ...)

سطح بیانی (تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه)

2. ارائه مثال‌های متنوع و گوناگون با تأکید بر کتاب‌های درسی سال دهم، یازدهم و دوازدهم.

3. پرسش‌های چهار گزینه‌ای متنوع و لذت‌بخش در پایان تدریس هر آرایه ادبی.

4. تست‌های جامع همراه با پاسخ تشریحی

در پایان لازم می‌دانم از جناب آقای یحیی دهقانی مدیرعامل محترم انتشارات مبتکران، مهندس هادی عزیززاده دبیر محترم مجموعه، و همکاران ایشان به‌ویژه مهندس بابک نهرینی، خانم‌ها نیلوفر صفاری قمصری، بهاره خدای، زهرا گودرز و طوبی عینی‌پور که در به‌ثمر رسیدن کتاب همکاری داشتند سپاسگزاری کنم. همچنین از آقایان دکتر هامون سبطی و دکتر علی سلطانی گرد فرامرزی که از بهترین همکاران من هستند. ضمناً از دانش‌آموزان سینا احمدنیا، سپهر صالح‌یار و پویا تقوی که در بازخوانی کتاب مرا یاری کرده‌اند، تشکر می‌کنم.

علی احمدنیا - بهار ۹۷

دکتر علی احمدنیا

- دکترای زبان و ادبیات فارسی
- استار دانشگاه و مدرس ادبیات لنگور
- مؤلف بیش از ۱۵ جلد کتاب در زمینه ادبیات / ارائه DVD های آموزشی
- ارائه مقالات علمی - پژوهشی در زمینه ادبیات
- مدرس مراکز «فرد - ایوریمان - روشنگران و آموزشگاه هرف»

فهرست قلمرو ادبی (= آرایه‌های ادبی) در کتاب‌های درسی متوسطه: (پایه دهم، یازدهم و دوازدهم)

❖ فارسی ۱ (پایه دهم):

- درس یکم: «مس آمیزی - میاز»
- درس دوم: «مَثَل»
- درس سوم: تشبیه و ارکان آن
- درس چهارم: آزاد
- درس پنجم: کنایه
- درس ششم: ایهام، قافیه، ردیف
- درس هفتم: تشبیه و ارکان آن - یناس - سیع، عبارت مسیح و ارکان سیع
- درس هشتم: تضمین - کنایه - ایهام
- درس نهم: قافیه، ردیف - کنایه - «استعاره»
- درس دهم: کنایه - استعاره
- درس یازدهم: تشبیه و ارکان تشبیه
- درس دوازدهم: کنایه - اغراق
- درس سیزدهم: قافیه - اغراق - مَثَل - یناس
- درس چهاردهم: تمثیل - یناس ناهمسان (ناقص) و یناس همسان (تام)
- درس پانزدهم: آزاد
- درس شانزدهم: استعاره
- درس هفدهم: تشفین - کنایه - تشبیه - استعاره - مراعات نظیر
- درس هجدهم: مراعات نظیر

❖ فارسی ۲ (پایه یازدهم):

- درس یکم: کنایه - یناس - تشبیه و ارکان تشبیه - نهاد
- درس دوم: میاز
- درس سوم: واج آرایی - مس آمیزی - تشبیه - نماد تضمین
- درس چهارم: آزاد
- درس پنجم: متناقض نما (پارادوکس)
- درس ششم: مثنوی - تشبیه - کنایه
- درس هفتم: استعاره - کنایه
- درس هشتم: استعاره - تشبیه - کنایه - چهار پاره - دو بیتی‌های پیوسته
- درس نهم: تشبیه - کنایه - تشفین
- درس دهم: مسن تعلیل - رباعی
- درس یازدهم: تشبیه - تشفین
- درس دوازدهم: میاز - نماد
- درس سیزدهم: آزاد
- درس چهاردهم: کنایه - استعاره
- درس پانزدهم: تشبیه و ارکان تشبیه - استعاره - کنایه
- درس شانزدهم: کنایه
- درس هفدهم: تشفین - استعاره
- درس هجدهم: میاز - کنایه

❖ فارسی ۳ (پایه دوازدهم):

همه آرایه‌های ذکر شده در کتاب فارسی ۳ (پایه دوازدهم) یادآوری و تکرار شده است. ضمناً برای اطمینان خاطر و تسلط شما عزیزان بر قلمرو ادبی همه آرایه‌ها و مفاهیم ادبی با مثال‌های متنوع و لذت‌بخش همراه با پرسش‌های چهارگزینه‌ای بسیار زیبا آماده است تا شما عزیزان زمان مواجه شدن با هر پرسشی از قسمت قلمرو ادبی آرامش خاطر داشته باشید.

فهرست اراده مطالب

صفحه	مبحث
۹	۱- واج آرایی
۱۵	۲- سجع
۲۰	۳- ترصیع و موازنه
۲۲	۴- جناس
۴۷	۵- مراعات نظیر
۵۲	۶- تلمیح
۶۴	۷- تضمین
۶۸	۸- تضاد
۷۵	۹- متناقض نما
۹۲	۱۰- حس آمیزی
۱۰۲	۱۱- ایهام
۱۱۴	۱۲- ایهام تناسب
۱۲۰	۱۳- اغراق
۱۲۸	۱۴- حسن تعلیل
۱۳۹	۱۵- اسلوب معارله
۱۵۳	۱۶- لفّ و نشر
۱۵۵	۱۷- تشبیه
۱۹۴	۱۸- استعاره
۲۳۰	۱۹- کنایه
۲۴۳	۲۰- میاز
۲۵۱	۲۱- تمثیل و نماز
۲۵۳	۲۲- قافیه و ردیف
۲۶۱	۲۳- تست‌های جامع
۳۵۳	۲۴- باسفنجه تست‌های جامع

واج آرابی

۱. ای تکیه‌گاه و پناه

زیباترین لحظه‌های

پر عصمت و پر شکوه

تنهایی و خلوت من!

ای شط‌شیرین و پر شوکت من!

«مهوری افوان ثالث»

۲. جان بی‌جمال جانان میل جهان ندارد هر کس که این ندارد حقاً که آن ندارد

«ما قطف»

۳. خیال خال تو با خود به خاک خواهم برد که تا زخاک تو خاکم شود عبیر آمیز

«ما قطف»

۴. شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی غنیمت است چنین شب که دوستان بینی

«سعری»

🔗 شعر اخوان دوست داشتنی و بزرگ را به دقت بخوانید؛ صامت «ت» ۷ بار، صامت «ن» ۵ بار، مصوت بلند «ا» ۵ بار و مصوت کوتاه «ا» ۳ بار در واژه‌های مختلف تکرار شده است.

🔗 چنانچه بیت حافظ مثال شماره ۲ را به دقت بخوانید؛ مصوت بلند «ا» ۱۰ بار در واژه‌های مختلف تکرار شده است.

🔗 اگر به موسیقی و آهنگی که از بیت برمی‌خیزد دقت کنیم درمی‌یابیم که تکرار آگاهانه یک مصوت تا چه اندازه در غنای موسیقی درونی بیت مؤثر بوده و به گوش نوازی آن کمک کرده است. در همین بیت تکرار صامت «ح» در مصراع اول نیز به عنوان یک عامل ایجادکننده موسیقی لفظی درخور توجه است.

🔗 در مثال سوم، شاعر صامت «خ» را در آغاز هفت واژه آورده است؛ یعنی، «خ» بیش از هر صامت دیگری تکرار شده است و همین امر بر موسیقی درونی بیت مؤثر بوده و بر تأثیر و زیبایی آن افزوده است.

🔗 به مصراع اول چهارمین مثال دقت کنید. کدامین صامت بیش از هر واج دیگری تکرار شده است؟ اگر از حرف ربط «و» در این مصراع صرف‌نظر کنیم این مصراع شش واژه دارد و پنج واژه آن با «ش» آغاز شده است، تکرار این صامت یعنی «ش» موسیقی درونی مصراع اول را به واج رسانیده و بر روانی و زیبایی آن افزوده است. در همین مصراع «و» نیز به صورت «ا» ۴ بار تکرار شده بر موسیقی لفظی افزوده و بیت را گوش‌نوازتر، زیباتر و دل‌نشین‌تر کرده است.

این تکرار را «واج آرابی» گفته‌اند؛ زیرا آرایه‌ای است که از تکرار یک یا چند واج حاصل می‌شود.

واج آرایه: تکرار یک واج یا صدا (صامت یا مصوت) در کلمه‌های یک مصراع یا بیت یا عبارت؛ به گونه‌ای که آفریننده موسیقی درونی باشد، کلام را آهنگین کند و بر تأثیر سخن بیفزاید.

- تمرین:** در بیت‌های زیر، واج آرایه را بیابید و مشخص کنید چه صامت یا مصوتی تکرار شده است.
- خیزید و خز آرید که هنگام خزان است
 - به ترانه‌های شیرین، به بهانه‌های زرین
 - چند کنم تو را طلب، خانه‌به‌خانه دربه‌در؟
 - لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست
 - مرا مادرم نام مرگ تو کرد
 - رشته تسبیح اگر بگسست معذورم بدار
 - بیا که قصر امل سخت سست بنیاد است
 - نرگس مست نوازشگر مردم‌دارش
 - بخت جوان یار ما، دادن جان کار ما
 - من از گفتن می‌مانم // اما زبان گنجشکان // زبان زندگی جمله‌های جاری جشن طبیعت است.

پایخ

- ۱- تکرار صامت «خ - ز» (بیان‌کننده «خش‌خش» برگ‌های پاییزی است)
- ۲- تکرار صامت «ن» و مصوت بلند «ا»
- ۳- تکرار صامت «ن»، «ر»، «ک» و «گ»
- ۴- تکرار صامت «خ» (۶ بار) - تکرار صامت «ب» (۴ بار) و تکرار صامت «ل» (۴ بار) (بیان‌کننده مفهوم خنده است)
- ۵- تکرار صامت «م» (۵ بار) که مفهوم «مرگ» را تداعی می‌کند.
- ۶- تکرار صامت «س» که مفهوم «ساقی و ساغر» را در ذهن تداعی می‌کند.
- ۷- تکرار صامت «س» بیان‌کننده مفهوم «سستی» / تکرار صامت «ب» بیان‌کننده مفهوم «باده نوشی»
- ۸- تکرار صامت «ش»، تکرار مصوت کوتاه (-) = تتابع اضافات
- ۹- تکرار صامت «ن» و مصوت بلند «ا»
- ۱۰- تکرار صامت «ن» (۹ بار) / تکرار صامت «م» (۶ بار) / تکرار صامت «ج» (۴ بار) / تکرار مصوت بلند «ا» (۷ بار)

ایستگاه اول

🎯 **پنر نلته درباره «واج آرایه»:**

- ۱ نام دیگر واج آرایه، **نغمه هروف** است.
 - ۲ شرط به وجود آمدن واج آرایه این است که صامت یا مصوت دست کم «سه بار» در فاصله زمانی نزدیک به هم تکرار شود. (در واج آرایه فاصله صداهای تکرارشونده مهم است. هر چه آنها به هم نزدیک‌تر باشند واج آرایه قوی‌تر است)
 - ۳ موسیقی برفاسته از واج آرایه صامت‌ها محسوس‌تر است.
 - ۴ به تکرار پی‌درپی کسره (-) که باعث واج آرایه می‌شود توجه داشته باشید (= تتابع اضافات)
- «فواب نوشین بامدار رهیل بازدارد پیاره را ز سبیل»
تکرار مصوت کوتاه « - »، تتابع اضافات

اینگاه دوم

فیلی دوست داشتی

واج آرایی زمانی جنبه هنری بالایی دارد که واج یا واج‌های تکرار شده، تداعی‌کننده صدایی باشند که آن صدا با موضوع بیت و عبارت مرتبط باشد؛
مثلاً در بیت زیر شاعر (فردوسی) با تکرار صامت «خ» و «ج»، حس فشونیت را در فضایی حماسی القا می‌کنند و بسیار زیبا به تصویر می‌کشد:
«برو راست فم کرد و چپ کرد راست فروش از فم پرخ چاچی بفاست»

اینگاه سوم

نکته بسیار مهم و به یاد ماندنی:

آپه در واج آرایی مهم است تکرار صدا (واج) است و شکل نوشتاری (حرف) اهمیتی ندارد. به بیان ساده‌تر، اینکه یک واج با حرف‌های متفاوت نوشته شود واج آرایی را برهم نمی‌زند؛ مثلاً:

(ظ - ض - ذ - ز) ← (س - ص - ث)

اگر واژه‌های «مریض، غلیظ - لریز - فیژ» را پشت سر هم در عبارتی تکرار کنیم واج آرایی دارند.

یادداشت

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

ابتدا نکات و مباحث مربوط به «واج آرای» را دقیق مطالعه کنید و سپس به تجزیه و تحلیل پرسش‌ها بپردازید.

۱. در همهٔ گزینه‌ها به جز گزینه واج آرای «یک صامت» کاملاً محسوس است.

۱) ای مست شبرو کیستی؟ آیا مه من نیستی	گر نیستی پس چیستی؟ ای همدم تنهای دل
۲) ریاست به دست کسانی خطاست	که از دستشان دست‌ها برخداست
۳) شجاع غضنفر وصی نبی	نهنگ یم قدرت حق علی
۴) شبی چون شبه روی شسته به قیر	نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر

۲. در بیت:

«برو راست خم کرد و چپ کرد راست خروش از خم چرخ چاچی بخاست»

به ترتیب کدام آرایه به کار نرفته است و شاعر با استفاده از کدام آرایه، خواسته حسّ خشونت را بیشتر، نشان دهد؟

۱) تضاد - نغمهٔ حروف	۲) جناس تام - اغراق
۳) مراعات نظیر - اغراق	۴) حسن تعلیل - واج آرای

۳. در کدام گزینه واج آرای هنرمندانه‌تر است و با القای معنایی همراه است؟

۱) مکن از خواب بیدارم خدا را	که دارم خلوتی خوش با خیالم
۲) ما را ز خیال تو چه پروای شراب است	خُم گو سر خودگیر که خُم خانه خراب است
۳) خیال خال تو با خود به خاک خواهم برد	که تا ز خال تو خاکم شود عبیرآمیز
۴) صحن سرای دیده بشستم ولی چه سود	کاین گوشه نیست در خور خیل خیال تو

۴. در کدام گزینه «واج آرای» بیشتر از دیگر گزینه‌ها محسوس است؟

- ۱) با تمام دلم / تمام چهارده سالگی‌اش را در کفن پیچیدم
- ۲) در کوچهٔ قدیمی دوآبه / عطر آسمانی شهادت موج می‌خورد.
- ۳) مظلوم کوچک من / با نان بیات شبانه / چاشت می‌کرد.
- ۴) نماز خونین حماسهٔ چهارده ساله مرا / وسعت وسیع کدام سجاده گسترده شد.

۵. در کدام بیت «واج آرای» وجود ندارد؟

۱) فغان کین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب	چنان بردند صبر از دل که تُرکان خوان یغما را
۲) نرگس مست نوازشگر مردم دارش	خون عاشق به قلع گر بخورد نوشش باد
۳) گویا طلوع می‌کند از مغرب آفتاب	کاشسوب در تمامی ذرات عالم است
۴) رشتهٔ تسبیح اگر بگسست معذورم بدار	دستم اندر ساعد ساقی سیمین ساق بود

۶. در کدام گزینه «واج آرایی» می‌یابید؟

- (۱) در پیشگاه اهل خرد نیست محترم
(۲) دلی افسرده دارم سخت بی‌نور
(۳) کرامت کن درونی درد پرورد
(۴) در دفتر زمانه فتد نامش از قلم

هرکس که فکر جامعه را محترم نداشت
چراغی رو به غایت روشنی دور
دلی در وی درون درد و بیرون درد
هر ملتی که مردم صاحب‌قلم نداشت

۷. در کدام بیت آرایه «واج آرایی» محسوس نیست؟

- (۱) دل چون توانم از تو بردن که در ازل
(۲) شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی
(۳) خیزید و خز آرید که هنگام خزان است
(۴) برو راست خم کرد و چپ کرد راست

آب و گلم سرشته به عشق و وفای توست
غنیمت است چنین شب که دوستان بینی
باد خنک از جانب خوارزم وزان است
خروش از خم چرخ چاچی بخاست

یادداشت

پانچ پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱. گزینه ۳ در این گزینه مصوت بلند «ی» و مصوت کوتاه «ِ -» باعث واج آرایبی شده است. سایر گزینه‌ها:

- گزینه ۱ ← تکرار صامت «س»
- گزینه ۲ ← تکرار صامت «س»
- گزینه ۳ ← تکرار صامت «ش»

۲. گزینه ۴ «حسن تعلیل» در بیت وجود ندارد.

تضاد ← چپ و راست / نغمه حروف ← صامت «خ، چ» / جناس تام: راست (دست راست)، راست (صاف) / اغراق ← مصراع دوم / مراعات نظیر ← خم، چرخ، خروش - چپ و راست / چرخ و چاچ

۳. گزینه ۱ در این بیت (بیت اول) تکرار صامت «خ» بسیار هنرمندانه خُرْخُر (خُرُوف) را تداعی می‌کند و چون این واژه در بیت نیامده است هنرمندانه‌تر است. سایر گزینه‌ها:

- گزینه ۲: خ ← مفهوم خیال و خال
- گزینه ۳: خ ← خیال
- گزینه ۴: خ ← خیال

۴. گزینه ۴ تکرار صامت «س» - این شعر بسیار زیبا سروده آقای «عبدالملکیان» است در توصیف شهید «رسول بردبار» همسایه شاعر

۵. گزینه ۳ در گزینه ۱ ← صامت‌های «ش، ن» / گزینه ۲ ← تکرار صامت‌های «س، ش» / گزینه ۴ ← تکرار صامت «س»

۶. گزینه ۳ تکرار صامت‌های «د، ر»

۷. گزینه ۲ در گزینه ۲ ← صامت «ش» / در گزینه ۳ ← «خ، ز» / در گزینه ۴ ← «خ، چ»

– عبارت‌های زیر را بلند بخوانید:

۱. در بهشت از هزارگونه نعمت است و در قرآن از هزارگونه پند و حکمت است.
 ۲. در بهشت آنهار و اشجار است و در قرآن، اخبار و اعتبار است.
 ۳. هر کس که روی از معامله با خلق بتافت دنیا و آخرت در راه معامله حق بیافت.
 ۴. هم فرقت بود و هم وُصلت
 ۵. هم راحت بود، هم آفت
 ۶. هم وفا بُود، هم جفا
 ۷. در بدایت بند و چاه بُود؛ در نهایت تخت و گاه بُود
 ۸. چون در او این چندین اندوه و طرب بود، در نهاد خود شگفت و عجب بود.
- همان‌گونه که می‌بینید در مثال شماره یک کلمات «نعمت»، «حکمت» از لحاظ واج‌های پایانی یکسان هستند و به قافیه شباهت دارند؛ اما می‌دانید که قافیه مختص نظم است نه نثر. این آرایه «سجع» نام دارد.

سجع: به کلمات موزون و آهنگین که در پایان جملات و عبارات می‌آیند سجع می‌گویند. سجع در نثر مانند قافیه است. در نظم، آنچه را در مصراع‌های شعر به عنوان قافیه می‌شناسیم در قریه‌های نثر، سجع می‌گوییم.

در مثال ۲: اشجار – اعتبار	در مثال ۳: بتافت – بیافت
در مثال ۴: فرقت – وصلت	در مثال ۵: راحت – آفت
در مثال ۶: وفا – جفا	در مثال ۷: چاه – گاه
- در مثال ۸: طرب – عجب سجع هستند.

تمرین: در نمونه‌های زیر سجع را مشخص کنید.

۱. هنوز نگران است که ملکش با دگران است.
۲. از عیب مصفایی از شریک مبرایی بر همه چیز دانایی به تو زبید ملک خدایی
۳. سر عشق نهفتنی است نه گفتنی و بساط مهر پیمودنی است نه نمودنی
۴. نصیحت پادشاهان کسی را مسلم بود که بیم سر ندارد یا امید زر
۵. صیاد بی روزی ماهی در دجله نگیرد و ماهی بی اجل، در خشک نمیرد

۱. سجع: در لغت به معنای آواز کبوتر است، از آنجا که نوای کبوتران بر یک آهنگ است به کلمات موزون و آهنگین که در پایان جملات و عبارت می‌آیند سجع می‌گویند.

پانچ:

- ۱- نگران - دگران
- ۲- مصفایی - میرایی - دانایی - خدایی
- ۳- نهفتنی، گفتنی - پیمودنی، نمودنی
- ۴- سر، زر
- ۵- نگیرد، نمیرد

ایستگاه اول

چند نکته بسیار مهم

- ۱ سميع در بين دو جمله برقرار است و در يك جمله نمى توان آرايه سميع پيدا كرد.
- ۲ آفرين واژه غير تکرارى پايان جمله ها، اگر در آفرين حرف فود و يا بيشتتر از آن مشترک باشند، آرايه سميع برقرار است.
- ۳ به واژه هاى تکرارى که پس از سميع در پايان دو جمله بيايند «ريف سميع» مى گوييم. حذف شدن «ريف سميع» تاثيرى بر سميع نمى گذارد و آن را بر هم نمى زند.
- ۴ اگر اشتراك دو فعل، تنها در شناسه باشد يا تفاوتشان تنها در پيشوندهاى «مى - ب - ن» باشد نمى توان آنها را به عنوان واژه هاى سميع به حساب آورد.
- ۵ به نثر داراى سميع، «مسجع يا مسجوع» مى گويند. مثل: گلستان سعوى، کليله و دمنه نصرالله منشى - مناجات هاى فوايه عبدالله انصارى و ...

ایستگاه دوم

یادآوری برای پیش تر دانستن:

همانگونه که گفته شد سميع يعنى هم آهنگى کلمات آفر دو جمله.

سميع بر سه نوع است:

- ۱ سميع متوازی ← هم از نظر وزن با هم برابرند و هم واج پايانى آنها يکسان است. مثل: نگران، دگران قربت، نعمت و ...
- ۲ سميع مطرف ← از نظر وزن هماهنگ نيستند اما واج پايانى آنها يکسان است. مثل: کار، شکار ذات، هيات و ...
- ۳ سميع متوازن ← از نظر وزن هماهنگ هستند ولى واج پايانى آنها متفاوت است. مثل: باطل، ضايع بهار، نوال و ...

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱. با توجه به عبارت: «فی الجمله زبان از مکالمه او در کشیدن قوت نداشتیم و روی از محادثه او گردانیدن، مروّت ندانستم که یار، موافق بود و ارادت، صادق» در کدام گزینه، همه کلمه‌های «سجع»، درست مشخص شده‌اند؟

- ۱) نداشتیم و ندانستم / موافق و صادق
- ۲) مکالمه و محادثه / قوت و مروّت
- ۳) درکشیدن و گردانیدن / موافق و صادق
- ۴) مکالمه و محادثه / کشیدن و گردانیدن

۲. در عبارت: «به حکم ضرورت، سخن گفتیم و تفرّج کنان بیرون رفتیم در فصل ربیعی که صولت برد آرمیده بود و آوان دولت ورد، رسیده» کلمه‌های «سجع» کدام‌اند؟

- ۱) سخن و بیرون / صولت و دولت
- ۲) صولت و ضرورت / آرمیده و رسیده
- ۳) گفتیم و رفتیم / آرمیده و رسیده
- ۴) گفتیم و رفتیم / بود و رسیده

۳. در همه گزینه‌ها، به جز گزینه، آرایه «سجع» به کار رفته است.

- ۱) از اندوه بیرون نیاید که آماج تیر بلایید.
- ۲) با آنان بستیزید که رستگاریتان در آن است.
- ۳) چه جای ملامت است که در دیده من شایسته کرامت است.
- ۴) جرعه اندوه به کامم می‌ریزند و کار را به هم درآمیزند.

۴. در جمله‌های اول و دوم همه گزینه‌ها به جز، آرایه «سجع» به کار رفته است.

- ۱) تنی چند متفق سیاحت بودند و شریک رنج و راحت.
- ۲) خواستم تا مرافقت کنم، موافقت نکردند.
- ۳) از آن تاریخ ترک صحبت گفتیم و طریق عزلت گرفتیم.
- ۴) گمان فضولش نبردند و به یاری قبولش کردند.

۵. در کدام گزینه صنعت لفظی «سجع» به کار نرفته است؟

- ۱) اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی
- ۲) این دلق موسی است مرّقع و آن ریش فرعون مرصّع
- ۳) چو به نفس خود هنری ندارد، با خاک برابر است.
- ۴) قیمت شکر نه از نی است، که آن خود خاصیت وی است.

۶. در همهٔ گزینه‌ها، به جز گزینه آرایهٔ «سجع» وجود دارد.

- ۱) از گل بستان بقیتی مانده بود که کتاب گلستان تمام گشت.
- ۲) بقیت عمر معتکف نشیند و خاموشی گزیند.
- ۳) خلاف راه صواب است و نقض رأی اولوالالباب
- ۴) ذوالفقار علی در نیام و زبان سعدی در کام

۷. با توجه به عبارت زیر، دو کلمهٔ هر گزینه، به جز گزینه دارای آرایهٔ «سجع» است.

«فلان عزم کرده است و تیت جزم، که بقیت عمر معتکف نشیند و خاموشی گزیند. تو نیز اگر توانی سر خویش گیر و راه مجانبت پیش»

عزم - جزم	۱
توانی - خاموشی	۲
نشیند - گزیند	۳
پیش - خویش	۴

۸. در همهٔ گزینه‌ها به جز گزینه آرایهٔ سجع مشهود است.

- ۱) صیاد بی روزی ماهی در دجله نگیرد و ماهی بی اجل، در خشک نمیرد.
- ۲) نصیحت پادشاهان کردن، کسی را مسلم بود که بیم سر ندارد یا امید زر.
- ۳) با چندین فضیلت که دست راست راهست، خاتم در انگشت چپ می‌کند.
- ۴) ارادت بی چون، یکی را از تخت شاهی فرو آرد و دیگری را در شکم ماهی، نکو دارد.

۹. در کدام گزینه «سجع» می‌یابید؟

- ۱) هستی هر چه نام هستی دارد بدوست
- ۲) جهان را بلندی و پستی تویی
- ۳) هست‌کننده از نیستی و نیست‌کننده از هستی
- ۴) بی‌ادب محروم شد از لطف ربّ

۱۰. کدام عبارت زیر «مسجع» است؟

- ۱) صحبتی و فصاحتی و بلاغتی و کرامتی داشت که کس نداشت.
- ۲) خون در روی مالیدم تا در چشم شما سرخ روی باشم که گلگونه مردان خون ایشان است.
- ۳) من شبان و روزان آشکارا و نهان شما را به رزم این مردم تیره‌روان خوانده‌ام.
- ۴) هم در غایت سوز و اشتیاق بود و هم در شدت لهب فراق.

پانچ پرسش نامی چهارگزینہ ای

۱. کزینہٴ ۱. علت نادرستی دیگر گزینه‌ها این است که کلمات پایانی عبارت نیستند.

۲. کزینہٴ ۲.

۳. کزینہٴ ۳. گزینه (۱) ← نیاید و بلائید / گزینه (۳) ← ملامت و کرامت /
گزینه (۴) ← می‌ریزند و درمی‌آمیزند.

۴. کزینہٴ ۴. گزینه (۱) ← سیاحت و راحت / گزینه (۳) ← گفتیم و گرفتیم
گزینه (۴) ← نبردند و کردند

۵. کزینہٴ ۵. گزینه (۱) ← خیلی و سیلی / گزینه (۲) ← مرقع و مرصع / گزینه (۴) ← نی و وی

۶. کزینہٴ ۶. گزینه (۲) ← نشیند و گزیند / گزینه (۳) ← صواب و اولوالالباب /
گزینه (۴) ← نیام و کام

۷. کزینہٴ ۷. کلمات «توانی و خاموشی» کلمات پایانی عبارت نیستند؛ پس سجع ندارند.

۸. کزینہٴ ۸. در گزینه ۱: «نگیرد، نمیرد» / گزینه ۲: «سر، زر» و گزینه ۴: «فروآرد، نکو دارد»

۹. کزینہٴ ۹. گزینه ۱ و ۴ یک جمله هستند و یک جمله نمی‌تواند سجع داشته باشد. در گزینه ۳
واژه‌های «نیستی، هستی» سجع هستند.

۱۰. کزینہٴ ۱۰. «اشتیاق، فراق»

موازنه و ترصیح

- (۱) هم حرکاتش متناسب به هم
 هم خطواتش متقارب به هم
- (۲) از خشم تو دیدم صنم زیبا را
 وز چشم تو چیدم نعم دریا را
- (۳) دانه باشی مرغکانت برچند
 غنچه باشی کودکانت برکنند
- (۴) غلام نرگس مست تو تاجدارانند
 خراب باده لعل تو هوشیارانند
- (۵) نتوان وصف تو گفتن که تو در فهم نگنجی
 نتوان شبه تو گفتن که تو در وهم نیایی

🔗 در مثال شماره ۱ تمام کلمات مصراع اول و دوم از نظر «تلفظ و آهنگ - تعداد حروف و حرف پایانی» هماهنگ هستند:

حرکاتش ← خطواتش
 متناسب ← متقارب
 بقیه واژه‌ها هم عیناً مثل هم هستند

🔗 در مثال شماره ۲ کلمات خشم ← چشم/ دیدم ← چیدم/ صنم ← نعم/ زیبا ← دریا؛ یعنی تمام کلمات مصراع اول و دوم همین ۳ ویژگی را دارند (= تلفظ و آهنگ - تعداد حروف - حرف پایانی)

🔗 در مثال شماره ۳ نیز کلمات مصراع اول و دوم دقیقاً در مقابل هم قرار گرفته‌اند و از نظر «تلفظ و آهنگ - تعداد حروف و حرف پایانی» هماهنگ هستند:

«دانه ← غنچه/ مرغکانت ← کودکانت/ برچند ← برکنند»

🔗 و اما مثال‌های چهار و پنج با مثال‌های ۱، ۲ و ۳ متفاوت‌اند. در مثال ۴ کلمات مصراع اول و دوم از نظر وزن هماهنگ هستند: غلام ← خراب/ نرگس ← باده/ مست ← لعل/ تاجدارانند ← هوشیارانند/

🔗 در مثال ۵ نیز کلمات مصراع اول و دوم مثل شماره ۴ هستند:

وصف ← شبه/ فهم ← وهم/ نگنجی ← نیایی

مثال شماره ۱، ۲ و ۳ = ترصیح
 مثال ۴ و ۵ = موازنه